

hivu u Sarajevu. Ostaje nada da će buduće generacije historičara i istraživača iz ove oblasti iskoristiti spomenutu dragocjenu arhivsku građu, a ova monografija predstavlja polaznu osnovu i dobar podsticaj za dalja istraživanja. Zahvaljujući dr. Hajiru, Bolnica “Dobrinja” otrgnuta je od zaborava i data joj je zaslužena promocija, kakvu do sada nije imala ■

Merisa Karović

Manfred Gerstenfeld, *The Abuse of Holocaust Memory, Distortion and Responses*. Jerusalem: Center for Public Affairs-ADL, Jerusalem, 2009, 243 str.

Knjiga Manfreda Gerstenfelda “Zloupotreba sjećanja na holokaust – distorzije i odgovori” (u slobodnom prijevodu na bosanski jezik) analiza je savremenih primjera iskrivljavanja holokausta, njihova kategorizacije, te odgovora na te distorzije. Ime dr. Manfreda Gerstenfelda malo je poznato našoj stručnoj javnosti; iako po profesiji ekonomist i hemičar, dr. Gerstenfeld važi kao jedan od vodećih izraelskih intelektualaca na polju tzv. jevrejskih pitanja, te je autor niza radova koji tretiraju teme holokausta, antisemitizma ili Izraela. Trenutno je predsjedavajući Upravnog odbora Centra za odnose sa javnošću u Jerusalemu (Jerusalem Center for Public Affairs), (pro)izraelske *think-tank* organizacije, koja se uz Ligu protiv klevete (Anti-Defamation League - ADL), također proizraelske nevladine organizacije sa sjedištem u SAD-u, pojavljuje kao izdavač ove knjige. S obzirom na ovaj *background* i autora i izdavača, osjetljivost i kompleksnost same teme holokausta, mi smo se opredijelili za informativni prikaz Gerstenfeldove studije s ciljem upoznavanja naše stručne javnosti s njenim sadržajem.

Ova studija ima prvenstveno istraživački karakter, a u njoj autor donosi najnoviju klasifikaciju zloupotreba sjećanja na holokaust: *opravdavanje i promocija* holokausta, *poricanje*, *dejevrejizacija*, *izjednačavanje*, *odstupanje od istine i rehabilitacija*, njegova *inverzija*, *trivijalizacija* i *zatiranje sjećanja* na njega. Konceptijski je organizirana u dva dijela: u prvom, koji je istraživačkog karaktera, autor u jedanaest poglavlja obrađuje pojedinačno svaku od navedenih kategorija navodeći primjere, počinitelje, njihovu motivaciju i ciljeve. U ovom dijelu autor još razrađuje i od-

---

govore na zloupotrebe holokausta; drugi dio knjige donosi priloge nekoliko drugih autora (Shmuel Trigano, Mikael Tossavainen, Suzan Y. Urban, Ivan Čerešnješ, Dave Rich), bilo u formi intervjua ili eseja, koji obrađuju određene kategorije zloupotreba holokausta na primjerima neke zemlje ili regiona.

Ispitujući nove i stare zloupotrebe holokausta na savremenim primjerima istih, autor pred čitaoca postavlja pitanje kako objasniti to da u vrijeme kada znanje o holokaustu postaje veće i pristupačnije, tradicionalni oblici poricanja (npr. "nikad se nije dogodilo") metastaziraju u različite kategorije zloupotrebe historijskih činjenica o holokaustu. Čitajući knjigu, čini nam se da odgovor na ovo pitanje treba tražiti u činjenici da krivični karakter holokausta ima, i danas, izuzetnu i političku i moralnu težinu, koja ga čini pogodnim kako za metaforično predstavljanje (stvarnog ili zamišljenog) apsolutnog zla tako i za dnevno-političko aktualiziranje.

Opravdavanje i promocija, poricanje, te izvrtanje tri su kategorije zloupotrebe holokausta koje su, kako ih je autor predstavio, danas najviše izložene politizaciji. Štaviše, one se često javljaju zajedno - u kombinacijama - bez obzira na kontradiktornost pojave *poricanja* i, recimo, *promocije*. No, za nas je mnogo značajnija veza koju autor uspostavlja između njih, te teze koje izvlači na osnovu njihovih analiza. Evo kako ih autor predstavlja i definiira.

Pseudonaučno *opravdavanje i promociju* holokausta autor tretira kao jednu kategoriju, no ipak ih u njihovom definiranju razlikuje: *opravdavanje*, počiva na premisi *krivac je žrtva*, a ima svoje korijene u mitološkim kvaziargumentima antisemita da su Jevreji krivi što ih drugi narodi mrze; *promocija* holokausta počiva na poticanju genocida protiv Jevreja, obično u formi reminiscencija na nacističke zločine. *Promociju* ne prati nužno izvrtanje sjećanja ili historije holokausta, pa čak ni njegovo spominjanje, smatra autor. Tako navodi da jedna od istaknutih varijanti *promoviranja* holokausta - što danas dolazi uglavnom iz muslimanskih zemalja - jeste osporavanje legitimiteta države Izrael i pozivi na njegovo uništenje, bilo kroz otvorene poruke ili logiku predloženih politika, za koje vjeruje da su izvodive jedino putem elemenata genocida i masovnih ubistava.

Poricanje holokausta je druga kategorija koja predstavlja negaciju glavnih činjenica o njemu (npr. nepostojanje plinskih komora, konc-logora ili namjere da se poćini genocid, amnestiranje Hitlera od zloćina "Hitler nije znao", smanjivanje broja žrtava itd.), čija motivacija leži ili u rehabilitaciji nacističkog režima ili u ponavljanju zloćina.

Izvrtanje holokausta je izjednaćavanje Jevreja i Izraela s nacistima, odnosno stavljanje u istu ravan Izraela s nacističkom Njemaćkom uz tvrdnju, npr., da se Izrael odnosi na isti način prema Palestincima kao Nijemci prema Jevrejima sa uobićajenim sloganom "da su žrtve postale poćinitelji". Ovoj kategoriji autor je dao najviše pažnje istićući da je *izvrtanje* kategorija zloupotrebe holokausta koja još nije dovoljno istražena, a koja se danas vrlo često koristi kako bi se demonizirali Jevreji i Izrael.

Putem analize glavnih promotora, motiva i ciljeva ove tri kategorije, čije korifeje u Evropi autor vidi u ekstremnoj desnici i ljevici, a u arapskim i muslimanskim zemljama u Iranu i njegovom predsjedniku Ahmedinedžad, autor razvija tezu o intenzivnoj interakciji između (ove) Evrope i arapskog svijeta koja počiva na antisemitizmu. U osnovi ove teze stoje dvije autorove tvrdnje ili podteze. Jedna je da se danas antisemitizam, za razliku od poratnih godina kada ga je Evropa izvozila u arapski i muslimanski svijet (odbjegli nacisti, uspostavljanje države Izrael), uvozi u Evropu iz arapskih zemalja pod maskom anticionizma, odnosno antiizraelizma. Druga je da su arapske i muslimanske zemlje najveći proizvođači antisemitizma u svijetu danas.

U razradi ovih teza naročito su bitni prilozi (u Gerstenfeldovoj studiji) Mikaela Tossavainena i Shmuela Trigana.

Objašnjavajući razloge i prirodu zloupotrebe holokausta u arapskim zemljama, Mikael Tossavainen, u eseju o poimanju holokausta u arapskom svijetu, ističe da za razliku od Evrope, gdje je holokaust ušao u historijsku svijest kao apsolutno zlo, u arapskom svijetu holokaust se zloupotrebljava kao sredstvo u propagandnom ratu protiv Izraela i Jevreja. Razloge za to nalazi u tradicionalnom antisemitizmu Arapa koji im ne dozvoljava da Jevreje percipiraju kao žrtve, kao i vjerovanju da Jevreji i Izrael manipuliraju holokaustom kako bi stekli političku i finansijsku podršku za sprovođenje cionističke politike. Iako tvrdi da se holokaust konstantno sagledava u političkom kontekstu Bliskog Istoka, Tossavainen smatra da rješavanje arapsko-izraelskog konflikta ne bi ispravilo arapski stav spram holokausta, već se nada – što je poprilično naivno, ako ne i cinično – da će u arapskom svijetu doći do veće diferencijacije između historije i politike tako da se holokaust tretira odvojeno od sukoba sa državom Izrael.

Antisemitizam u Evropi ponovo se pojavio 70-ih godina XX stoljeća u vezi sa anticionizmom Trećeg svijeta izraženog kroz Rezoluciju UN-a “cionizam je rasizam“, no danas su muslimanski imigranti u Evropi i evropska ljevica glavni katalizatori importiranog antisemitizma, smatra autor. Njegove nove pojavne oblike autor vidi u antiizraelskim bojkotnim kampanjama ili anticionističkim, odnosno propalestinskim demonstracijama koje evropska ljevica nekritički sagledava i aktivno podržava. Evropa je danas ponovo opasno mjesto za Jevreje, kaže Shmuel Trigano, francuski sociolog, parafrazirajući tezu Gerstenfelda o porastu (importiranog) antisemitizma u Evropi na upadljivo dramatičan i maksimalistički način. U intervjuu koji se nalazi u prilogu Gerstenfeldove studije, Trigano govori o razlozima zašto Evropa danas postaje ponovo antisemitska. Trigano te razloge nalazi u licemjernom pragmatizmu i sebičnosti Evrope. Naime, evropska društva sjećaju se holokausta uglavnom apostrofirajući patnje i žrtve Jevreja kako bi sprali svoju krivicu za stoljetni antisemitizam i genocide, a u isto vrijeme zatirući političku lekciju naučenu na njihovom razaranju, odnosno odbijajući priznati (evropske) Jevreje kao kolektivitet, narod, i naposljetku, politički subjekt. Za Jevreje, ističe Trigano, shvatanje holokausta važni-

je je zbog političkog stanja Jevreja u modernosti, nego religijska i filozofska rasprava o “apsolutnom zlu”. Izrael je najjači savremeni izraz jevrejske kolektivnosti i prirodno je da se mnogi Jevreji van domovine identificiraju sa Izraelom. No, sada se na Jevreje u Evropi gleda i prosuđuje na osnovu njihovih veza i odnosa sa Izraelom optužujući ih za dvostruku lojalnost. Odbijanje Jevreja da pristaju na ovakve moralne i političke uzuse licemjerne Evrope, tvrdi Tossavainen, čini ih počiniteljima, jer više ne pristaju na ulogu žrtve uz pomoć koje bi se Evropa mogla i dalje iskupljivati za svoja nedjela. Stoga, dolazi do *inverzije* i Palestinci su za Evropljane samo zamjena za ulogu koju Jevreji odbijaju igrati. U isto vrijeme, Bliski Istok je sredstvo koje Evropa koristi kako bi izbjegla konfrontaciju sa problemima koje im postavlja arapska i muslimanska imigracijska populacija – osuđivanje Izraela, odnosno anticionizam način je da Evropa održi mir kod kuće.

Evropska desnica već “tradicionalno” koristi klasične kategorije *poricanja* i *promoviranja* holokausta uglavnom radi promoviranja (neo)nacističkih političkih ciljeva. No, *inverzija* arapskog i muslimanskog anticionizma, kaže Gerstenfeld, učinila je da danas mnogi neofašisti sa simpatijama gledaju na (muslimanske) imigrante iz Trećeg svijeta. Suzan Y. Urban u prilogu koji se bavi narativom o holokaustu u njemačkom savremenom društvu upozorava na porast ultradesničarskog ekstremizma u Njemačkoj, naročito među mladim generacijama, te naglašava da se u školama mora napraviti jasna razlika između holokausta i arapsko-izraelskog konflikta, koji nemaju ništa zajedničko.

Kroz predstavljanje spomenute tri kategorije autor plasira tezu da antiizraelizam, odnosno anticionizam nije ništa drugo do goli antisemitizam. No, dok je kod *opravdavanja* ili *promocije* takva teza prihvatljiva, ona na primjerima *inverzije* ima prizvuke tabuiziranja kritike Izraela, što će reći – politizacije holokausta.

Odstupanje od istine o holokaustu i rehabilitacija, dejevrejizacija, izjednačavanje, zatiranje sjećanja na holokaust, te *trivijalizacija* jesu kategorije koje su karakteristične za evropske zemlje u kojima se desio holokaust. Pored toga, ove kategorije nisu nužno povezane sa antisemitizmom, već im se motivi često svode na pokušaje predstavljanja prošlosti svoje zemlje u ljepšem, odnosno politički korisnijem svjetlu.

Odstupanje od istine o holokaustu i rehabilitacija mogu se shvatiti kao skidanje odgovornosti za počinjeni zločin. Ovdje autor prvenstveno ima na umu evropske zemlje koje su svojim direktnim angažmanom ili kolaboracijom sa nacističkom Njemačkom znatno doprinijele “konačnom rješenju”. Mnoge takve zemlje nakon Drugog svjetskog rata pokušale su se predstaviti kao žrtve nacista - ekstremni slučaj je Austrija, koja je godinama o sebi pravila sliku prve žrtve nacizma. Na ovoj listi našle su se još i Rumunija, Litvanija, Mađarska, Estonija, Poljska i Francuska. Mada ove zloupotrebe možemo naći širom Evrope, pa i svijeta – kako se to da vidjeti iz primjera koje donosi autor - one su naročito karakteristične za nekadašnje komunističke ze-

mlje. Revizija historije u ovim zemljama nije donijela istinsko suočavanje sa prošlošću, što se vidi na najnovijim primjerima zloupotrebe holokausta: priznavanje vlastite odgovornosti za zločine, narušavanje mita o svojoj naciji isključivo "kao žrtvi, a ne počiniocu" i dalje su "knedle u grlu" novih demokratskih društava u tranziciji. Upravo u njihovim novoprerađenim nacionalnim historijama naći ćemo pokušaje da u istu ravan stave zločine nacizma i komunizma, što po autoru predstavlja najsavremenije primjere *izjednačavanja* holokausta - relativizacija njemačkog genocidnog ponašanja na premisi da su i drugi narodi činili iste zločine.

Zatiranje sjećanja na holokaust još je jedna kategorija zloupotrebe holokausta karakteristična za nekadašnje komunističke zemlje Evrope. Kao prilog dat je intervju s Ivanom Čerešnješom, koji u ime Američke kongresne komisije radi na katalogizaciji jevrejskih spomenika arhitekture u istočnoj Evropi. U ovom intervjuu Čerešnješ tvrdi, i to nastoji pokazati na primjeru zemalja bivše Jugoslavije, da su nebriga i radikalna ideologizacija kulture sjećanja od strane nacionalističkih političkih elita glavni uzroci razaranja infrastrukture sjećanja na holokaust. Upravo u tim okvirima opisuje i situaciju sjećanja na holokaust u BiH i Sarajevu pripisujući zapuštenost spomenika holokausta želji bošnjačkih vlasti da promoviraju isključivo islamski imidž BiH. Dok se možemo složiti s tim da su vlasti (sarajevske i bilo koje druge) svakako odgovorne za čuvanje nacionalnog kulturno-historijskog naslijeđa i da ono može biti, i jeste, predmet politike, autorovo rezonovanje o motivaciji bošnjačkih vlasti je, u najmanju ruku, degutantno. Čerešnješ, koji je rođen u Sarajevu i većinu života proveo u njemu i BiH, zna kakve implikacije nosi etiketiranje i svodenje bošnjačke politike na isključivo religijsko-ideološku dimenziju, a naročito ako se razmatra u kontekstu bilo kojeg jevrejskog pitanja. Objektivnost autorove analize potkopava i njegova tendenciozna i simplificirana predstava odnosa bosanskih muslimana (koristi termin *Bosnian Muslims* ili samo *Muslims*) prema Jevrejima. Naime, pozitivno kolektivno sjećanje koje danas egzistira kod Bošnjaka o višestoljetnom suživotu sa Jevrejima Čerešnješ svodi na običnu laž. Radije je sklon svesti položaj Jevreja na građane drugog reda (u prošlosti), a danas kao predmet (jeftinih) političkih manipulacija. Naročito je maliciozna insinuacija o učešću Bošnjaka u progonima i pljački Jevreja tokom holokausta, kada se uzme u obzir da autor izostavlja i takve hrabre primjere solidarnosti i suživota kao što je, npr., spašavanje sarajevske *Hagade* iz ruku nacista ili Rezolucije ilmije iz 1941. i osude nacističkih zločina. S obzirom na ovakvo štetno i netačno pisanje o BiH, smatrali smo da je potrebno upozoriti na stavove Čerešnješa od kojih se Gerstenfeld nije ogradio.

Dejudaizacija i *trivijalizacija* dvije su kategorije za koje se nužno ne veže antisemitizam. Pod pojmom *dejevrijizacije* autor podrazumijeva pražnjenje holokausta od jevrejske supstance. Uz primjere zemalja iz bivšeg Sovjetskog saveza, koje su bile sklone uključiti jevrejske žrtve u ukupne žrtve nacizma u tim zemljama, au-

tor ovdje prvenstveno lamentira nad dejevrejizacijom koja se danas često dešava u pokušaju da se promovira univerzalna poruka koju holokaust ima za čovječanstvo. Iz izlaganja autora o ovoj kategoriji jasno je da spor u ovom primjeru kategorije zloupotrebe proizlazi iz različito shvaćenog opsega pojma holokausta: u širem smislu pojam *holokaust* širi se i na druge etničke, političke ili društvene skupine (Romi, Slaveni, homoseksualci, duševni bolesnici, politički protivnici, ratni zarobljenici, Jehovini svjedoci i dr.) protiv kojih su nacisti poduzimali genocidne radnje. No, autor, pozivajući se na jedinstvenu i univerzalnu prirodu genocida počinjenog nad Jevrejima - sistematsko (industrijalizacija genocida), totalno (bez obzira na spol i godine), univerzalno (bez obzira gdje se nalazili) uništenje - zagovara ekskluzivistički jevrejski karakter holokausta. Autor spominje debate koje se danas vode u svijetu o interpretaciji karaktera holokausta, ali ne ulazi u njih, niti pokreće određena etička pitanja u vezi sa obilježavanjem ovako (usko) shvaćenog koncepta holokausta.

Trivijalizacija holokausta druga je kategorija izjednačavanja holokausta, no obično bez antisemitskih motiva. To je oruđe za neke politički ili ideološki motivirane aktiviste da metaforički uporede holokaust sa fenomenom njihove kritike (pokreti za zaštitu prava životinja ili zaštitu čovjekove okoline). Primjeri zloupotrebe ove kategorije holokausta su uglavnom banalni, no gotovo uvijek uvredljivi za žrtve holokausta.

Autorovi odgovori na zloupotrebu holokausta mogu se svesti na zahtjev za očuvanje sjećanja na njega putem obrazovanja, zakonodavstva te umjetnosti. Konkretno, autor smatra da bi od velike važnosti bilo prikupljanje dokumenata i njihovo objavljivanje putem modernih elektronskih arhiva (on-line baze podataka), uvođenje holokausta u školsku nastavu, otvaranje muzeja, memorijalnih centara i spomenika, održavanje komemoracija i obilježavanje holokausta, inkriminacija zloupotreba holokausta u onim zemljama gdje to još nije učinjeno. Isprika vlade ili parlamenta (zemlje koja je na neki način bila umiješana u zločin holokausta) važno je oružje protiv zloupotreba holokausta. Isprike, iako ne zaustavljaju historijske debate o ovom pitanju, mogu ih kanalisati i igrati važnu ulogu u kolektivnoj memoriji stanovništva.

Na kraju, pišući knjigu, autor je očito imao namjeru da putem klasifikacije zloupotreba holokausta postavi nove parametre u percipiranju te pojave. Pritom, treba istaći dvije stvari. Prvo, značaj ovog djela je u tome da se suprotstavlja pokušajima relativizacije kulture sjećanja na holokaust. Zapravo, studija traži da preispitamo lične moralne standarde u pogledu holokausta, te nas podsjeća na obavezu etičke odgovornosti za iskazanu riječ ili djelo. S druge strane, određena zapažanja u pogledu autorovih stavova na koje smo u prikazu nastojali skrenuti pažnju upućuju na pokušaj tabuizacije holokausta od strane samog autora. Stoga, određeni kritički pristup pri čitanju Gerstenfeldove knjige nije naodmet ■

Denis Veladžić